JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Nevala Arto; Isotalo Kimmo; Itkonen Hannu

Title: Miksi Suomesta tuli vuosikymmeniksi jääkiekko- mutta ei jalkapallomaa?

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Arto Nevala, Kimmo Isotalo, Hannu Itkonen

Rights: CC BY 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Please cite the original version:

Nevala Arto, Isotalo Kimmo, Itkonen Hannu. (2020). Miksi Suomesta tuli vuosikymmeniksi jääkiekko- mutta ei jalkapallomaa?. Ennen ja nyt, 20(3), 2-23. https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.94378

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

CC BY

Kimmo Isotalo, Hannu Itkonen, Arto Nevala

Miksi Suomesta tuli vuosikymmeniksi jääkiekko- mutta ei jalkapallomaa?

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Suomi on jääkiekkomaa. Kansainvälinen menestys lajissa on ollut omaa luokkaansa. Lisäksi arviota voi perustella jääkiekon näkyvyydellä, taloudellisilla resursseilla ja pääsarjojen katsojamäärillä. Harrastajien määrässä jalkapallo on selvästi jääkiekkoa suurempi. Silti jääkiekon johtoasema on Suomessa kiistaton.Suomen asetelma on maailmanlaajuisesti erikoinen. Lähes kaikkialla muualla jalkapallon on ehdoton valtalaji. 1960-luvulla tilanne Suomessakin oli toisenlainen; jääkiekko ja jalkapallo olivat samankokoisia lajeja esimerkiksi näkyvyyden tai katsojamäärien osalta. Artikkelissa analysoimme, miten ja miksi lajit ovat muuttuneet ja miten muutos kytkeytyy urheilun, yhteiskunnan ja kansainvälisen toimintaympäristön muutoksiin. Jääkiekkoilun ensimmäinen irtiotto ajoittui 1960–1980-luvuille, samoille vuosikymmenille kuin suomalaisen yhteiskunnan modernisoituminen. Muutos loi tilaa uudenlaiselle urheilukulttuurille. Jääkiekko kehitti vaikuttajaverkostoja ja harrastusoloja sekä ammattimaisti toimintaansa. Suomi vakiinnutti kansainvälisen asemansa ja pääsi järjestämään tärkeitä MM-kisoja. Jalkapallossa ammattimaistuminen ja siirtyminen liigamalliin tapahtuivat myöhemmin ja ohuemmin. Lisäksi Suomi pysyi kansainvälisesti "jalkapallokääpiönä".Suomi vakiintui jääkiekkomaaksi 1990-luvun kansainvälisen menestyksen myötä. Taustalla olivat pitkäjänteinen kehitystyö, ammattilaistuminen sekä kansanvälisen toimintaympäristön muutos. Viimeksi mainittu vahvisti suomalaisen jääkiekon asemaa. Jalkapallossa kävi päinvastoin. Uusien valtioiden syntyminen, globalisoituminen sekä huippujalkapallon eriytyminen jättivät pienet maat takamatkalle. Myös Suomen 1990-luvun yhteiskunnalliset ja liikuntakulttuuriset muutokset hyödyttivät jääkiekkoa ja se selvitti lamavuodet kolhuitta vahvan taloutensa turvin. Jalkapallo sen sijaan, muiden urheilulajien tapaan, koetti selviytyä yli pahimman ja sai toimintaansa nostetta vasta uudella vuosituhannella.

jääkiekko, jalkapallo, Suomi, muutos, urheilu, yhteiskunta

Kimmo Isotalo, Itä-Suomen yliopisto, isotalokimmo@gmail.com; Hannu Itkonen, Jyväskylän yliopisto, hannu.itkonen@jyu.fi; Arto Nevala, Itä-Suomen yliopisto, arto.nevala@uef.fi

Johdanto

Suomen miesten ja naisten jääkiekkomaajoukkueet ovat pelanneet lajin arvoturnauksissa jo vuosikymmenten ajan. Jalkapallossa miehet selviytyivät ensimmäisen kerran arvokisojen lopputurnaukseen vasta syksyllä 2019. Naiset onnistuivat tässä kahdesti 2000-luvun alussa, mutta se ei muuta kokonaiskuvaa; Suomi on jääkiekkomaa. Kansainvälisen menestyksen lisäksi tulkintaa voi perustella lajien näkyvyydellä, taloudellisilla resursseilla ja pääsarjojen katsojamäärillä. Rekisteröityjen harrastajien määrässä jalkapallo on kuitenkin edelleen selvästi jääkiekkoa suurempi.

Suomi eroaa urheilukulttuurisesti muista Pohjoismaista. Niissä kaikissa jalkapallo on ollut näkyvämmässä roolissa ja ne kaikki ovat myös osallistuneet menestyksekkäästi jalkapalloilun MM- tai EM-lopputurnaukseen. Vain Ruotsissa jääkiekkoilulla on ylipäätänsä ollut Suomen kaltainen vahva asema.[1]

Tilanne oli toinen 1960-luvun puolivälissä, jolloin Suomi oli siinä jalkapallo- kuin jääkiekkomaa. Kummassakaan palloilumuodossa ei ollut saavutettu mainittavaa kansainvälistä menestystä. Jalkapalloilussa paras sijoitus (4) tuli Tukholman vuoden 1912 olympialaisten turnauksessa. Jääkiekossa Suomi saavutti vasta vuoden 1959 MM-kisoissa ensimmäisen kerran tasapelipisteen yhdeltä lajin suurmaalta eli Ruotsilta. Kotimaisten pääsarjojen katsojamäärätkin olivat samansuuruisia eli runsaat pari tuhatta ottelua kohden.

Artikkelissa lähestymme Suomen jalkapallo-jääkiekko -asetelmaa historiallisen muutoksen näkökulmasta. Peruskysymyksemme on, miksi Suomesta tuli jääkiekkomaa, eikä jalkapallomaa. Analysoimme sitä, mitkä ovat olleet lajien kehityksien keskeisiä muutos- ja murroskohtia. Tavoitteenamme on ajoittaa yhtäläisyyksiä, mutta ennen kaikkea erojen syntymistä. Siksi jaksotamme nykytilanteeseen johtaneen kehityksen kolmeen aikakauteen, jotka kiinnitämme suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumiseen, liikuntakulttuurin muutokseen sekä kansainvälisen toimintaympäristön murrokseen.

Tutkimus perustuu yhtäältä julkaistuun jalkapallon ja jääkiekon historiaa koskevaan tutkimukseen. Molemmista lajeista on Suomessa kirjoitettu suhteellisen kattavat lajihistoriat[2] sekä tasokkaita erillistutkielmia[3]. Kansainvälistä tutkimusta on jalkapalloilusta tarjolla yllin kyllin ja myös jääkiekkoa on tutkittu erityisesti Kanadassa ja Ruotsissa.[4] Toisaalta hyödynnämme lajijärjestöjen asiakirjoja, lehdistöä ja internetlähteitä sekä erityyppistä tilastomateriaalia. Erittelemme aineistoja kvalitatiivisesti sisällönanalyysillä tiivistämällä havainnot tutkimusasetelman kannalta olennaisiin kokonaisuuksiin. Lisäksi laskemme kokoamastamme tilastoaineistosta kvantitatiivisia tunnuslukuja. Tarkastelutapamme yhdistää sosiologisen ja sosiaalihistoriallisen lähestymistavan, jonka myötä artikkelimme sijoittuu liikuntakulttuurin- sekä yhteiskuntahistoriantutkimuksen leikkauspisteeseen.

Takamatkalla olympiamenestyneessä ja maaseutumaisessa Suomessa

Ensimmäinen ajanjakso kattaa lajien alkuvaiheet 1960-luvulle saakka. Lajien historia kulki eri tahtiin; jalkapalloilu kehittyi ja kansainvälistyi jääkiekkoa varhaisemmin. Jalkapallon iso muutos oli sivilisoituminen yhtenäisin säännöin käydyksi peliksi 1800–luvun puolivälin tienoilla. Toinen tärkeä tekijä oli lajin yleistyminen Englannin yksityisissä poikakouluissa ja kolmas leviäminen työntekijöiden ja alemman keskikuokan harrastamaksi. Samalla jalkapallon pelaamisen ja katsomisen edellytykset paranivat ja toiminta ammattilaistui.[5]

Peli levisi maailmalle 1800-luvun viimeisten vuosikymmenten aikana. Merimiesten tuomana jalkapalloilu rantautui myös Suomeen 1880-luvulla. Laji saavutti asemaa rannikkokaupungeissa ja levisi koululaitoksen laajenemisen myötä. Alkuinnostuksessa Suomen Palloliitto liitto (SPL) perustettiin vuonna

1907 vain kolme vuotta kansainvälisen keskusjärjestö FIFA:n syntymisen jälkeen. Silti pelin juurtuminen sujui vaihtelevasti. Esimerkiksi sarjamuotoiseen mestaruuden ratkaisemiseen siirryttiin vasta vuonna 1930.[6]

Iso-Britanniassa keksityllä, Kanadassa muovautuneella ja Eurooppaan 1800-luvun lopulla rantautuneella jääkiekolla on lyhyempi historia. Suomeen jääkiekko saapui viiveellä, sillä lajitoiminta alkoi täällä vasta 1920-luvun puolivälissä. Ajankohta oli myöhäinen verrattuna siihen, että kansainvälinen keskusliitto LIGH/IIHF[7] perustettiin jo vuonna 1908. Tätä selittää se, että jääpallo levisi meille ennen jääkiekkoa 1900-luvun alussa ja pysyi kiekkoa suositumpana aina 1960-luvulle saakka.[8]

Jääkiekkoilu ja jalkapalloilu innostivat ihmisiä Tampereen, Helsingin, Turun ja Viipurin kaltaisissa teollisuus- ja kauppakaupungeissa. Lajeja yhdisti myös se, että Suomen Palloliitto hamusi jääkiekkoa alaisuuteensa jääpallon rinnalle 1920-luvun puolivälissä. SPL teki asiasta jopa päätöksen ja järjesti ensimmäiset maaottelut. Jääkiekon järjestöllinen asema oli silti epäselvä, koska sen halusi myös Suomen Luistinliitto. Littojen kisailu päättyi ratkaisemattomana, kun jääkiekkoilun oma kansallinen liitto perustettiin 1929.

Jääkiekkoliiton myötä harrastamiseen tuli ryhtiä ja laji vakiintui. Tätä osoittaa se, että kilpailutoiminta muuttui sarjamuotoiseksi jalkapalloon verrattuna nopeasti jo 1930-luvun puolivälissä. Sarjatoiminnan aloittamista helpotti vielä lajin keskittyminen muutamalle paikkakunnalle.[9] Jääkiekkoilu pysyi toiseen maailmansotaa asti silti pienenä, sillä liiton jäsenseuroja oli 20–30. SPL:n seuramäärä oli monikertainen, noin 170. Luvussa ovat mukana jalka-, jääpallo- sekä molempia lajeja harrastaneet seurat, mutta ero jääkiekkoseuroihin oli selvä.[10]

Jalkapalloilu ja jääkiekkoilu kytkeytyivät kansainväliseen toimintaan eriaikaisesti. Jalkapallomaajoukkue sai ensikosketuksen jo Tukholman olympialaisissa 1912. Ennen ensimmäistä maailmansotaa maaotteluja pelattiin olympiapelit mukaan luettuna vain seitsemän.[11] Kansainvälinen toiminta laajentui sotien välillä ja maaotteluiden määrä oli vuositasolla kuusi tai seitsemän. Näkyvintä oli osallistuminen Pohjoismaiden turnaukseen sekä Berliinin olympialaisiin 1936. Menestys jäi vaatimattomaksi ja esimerkiksi vuoden 1938 MM-karsintaotteluissa tuli pelkkiä tappioita.[12] Jääkiekkoilussa tilanne oli 1930-luvulla samanlainen kuin jalkapallossa aikaisemmin, sillä kansainvälisiä otteluita pelattiin vain muutama. Jääkiekkoliitto lähetti ensimmäisen kerran joukkueen MM-kisoihin Sveitsiin vuonna 1939, ”opintomatkalle” ja kaikissa otteluissa lopputuloksena olikin tappio.[13]

Ensimmäiselle, 1960-luvun alkuun ulottuvalle, kaudelle oli tyypillistä molempien lajien hapuileva toiminta. Niiden näkyvyys tai merkitys oli varsin pieni. Keskeisin syy tähän oli takamatka olympiamenestyksen siivittämiin yksilölajeihin. Tässä asetelmassa jääkiekko ja jalkapallo jäivät sivustakatsojiksi; jääkiekkojoukkue ylipäätänsä pääsi ensimmäisen kerran olympialaisiin vasta vuonna 1952. Toinen syy oli, että kummallakin oli vahva kilpailija, jääkiekolla jääpallo ja jalkapallolla pesäpallo. Kilpailu harrastajista vaikeutti lajien leviämistä. Tilanne oli tässä suhteessa toisenlainen kuin Keski-Euroopan maissa tai Ruotsissa, joissa jalkapallo nousi pysyvästi tärkeimmäksi joukkueurheiluksi 1920- ja 1930-lukujen aikana voimistuneen nationalismin kannattelemana.[14] Suomessa kansallinen näkökulma ja maanpuolustus korostuivat suojeluskuntajärjestön levittäessä pesäpalloa.[15]

Suomalainen liikuntakulttuuri ei toisen maailmansodan jälkeisiin aikoihin asti ollut otollinen kaupunkilaisille joukkuelajeille, sillä valtaosa väestöstä asui ja työskenteli maalla. 1920-luvun alussa maaseutuväestön osuus oli yli 80 prosenttia ja vielä talvisodan allakin lähes kolme neljännestä. Vuoden 1930 alussa Suomessa oli vain neljä yli 50 000 asukkaan kaupunkia; Helsinki, Turku, Tampere ja Viipuri.[16] Suomen yhteiskuntarakenne vaikutti siten urheilulajien leviämiseen ja niiden asemaan. Kesäolympialaisten menestyslajit yleisurheilu, paini ja talvilaji hiihto ankkuroituvat vahvasti maaseudulle, vaikka huippuja tuli myös kaupungeista.[17]

Liikuntapaikkojen rakentaminen oli 1900-luvun alussa vähäistä ja paljolti seurojen vastuulla. Muutos tapahtui sotien välisenä aikana, kun suojeluskunnat ryhtyivät myös rakentamaan kenttiä. Valtiolta 1930-luvun alussa saadun tuen turvin myös kunnista tuli vähitellen tärkeitä urheilupaikkarakentajia.[18] Paikat olivat kuitenkin vaatimattomia. Suomen Palloliitolle vuonna 1933 ilmoitetuista runsaasta 30 kentästä puolet oli hiekkapäällysteisiä eli jalkapalloa pelattiin usein sananmukaisesti ”pölyssä”. Lisäksi kentät sijaitsivat kaupungeissa tai maaseutumaisissa teollisuuskeskuksissa.[19] Jääkiekkoilussa tilanne oli samanlainen. 1930-luvun lopulla kaikki Jääkiekkoliiton hyväksymät hieman toistakymmentä kiekkorataa olivat kaupungeissa tai niiden läheisyydessä.[20] Jääkiekko ja jalkapallo profiloituivat kyllä kaupunkien ja asutuskeskusten urheiluksi, mutta niiden erityistarpeet harrastusolojen osalta tulivat vain vähän huomioiduksi.

Jääkiekon irtiotto alkaa harrastusoloista

Toisen ajanjakson sijoitamme 1960–1980-luvuille, ja sitä voi luonnehtia jääkiekkoilun irtiotoksi. Tämä tarkoitti lajiolojen kohentumista, harrastajamäärien kasvua, toiminnan ammattimaistumista sekä Suomen aseman vahvistumista kansainvälisessä jääkiekkoyhteisössä.[21] Muutokset kytkeytyivät Suomen väestö- ja elinkeinorakenteen murrokseen, kaupungistumiseen, muuttoliikkeeseen sekä kulutusyhteiskuntaan siirtymiseen.

Jääkiekkoilu oli toisen maailmansodan jälkeen jääpallon varjossa. Jääpelien ykkösaseman saavuttamisen edellytyksenä oli irtautuminen sää- ja luonnonjääriippuvuudesta. Keski-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa tekojääratojen ja jäähallien rakentaminen alkoi 1800-luvun loppupuolella ja kiihtyi 1920- ja 1930-luvuilla.[22] Tekojääradan tarpeellisuus tiedostettiin jo varhaisessa vaiheessa, mutta sen rakentaminen mahdollistui vasta 1950-luvulla. Sotakorvauksien maksamisen ja Helsingin olympialaisten jälkeen aika oli ylipäätään suotuisampi urheilupaikkarakentamiselle.[23] Lisäksi rakentamista edistivät jääkiekkoilun vakiintunut asema ja monipuolistuneet yhteiskunnalliset verkostot.[24]

Peliolojen kohentuminen vaikutti jääkiekon asemaan. Tampereen Koulukadulle vuonna 1956 valmistunut tekojäärata vapautti jääkiekkoilijat osin sään vaihteluista, vähensi SM-sarjan otteluongelmia ja toimi esimerkkinä muille paikkakunnille. Tampereen jälkeen ratoja valmistui maahamme muutaman kappaleen vuosivauhtia ja SM-sarjan pelaaminen luonnonjäillä loppui kauteen 1965–1966.[25] Tekojäiden yleistymistä isompi muutos oli jääkiekon siirtyminen sisäurheiluksi. Ensimmäisen jäähallin valmistuminen Tampereelle MM-kisoja varten 1965 oli tärkeä merkkipaalu. Helsingin jäähalli valmistui seuraavana vuonna ja jäähallikanta lähti tihentymään. Niinpä 1980-luvulle tultaessa 21 jäähallin muodostama verkosto kattoi jo ison osan maata, ja jääkiekko huipputasolla oli siirtynyt säistä riippumattomaksi sisäurheiluksi.[26]

Jalkapalloilun harrastusolojen kehitys oli aivan erilaista. Pelikausi ajoittui Suomessa eurooppalaisesta käytännöstä poiketen kesäksi. Jalkapalloilijat tuskailivatkin 1950- ja 1960-luvuilla heikkojen harjoittelumahdollisuuksien ja kenttäolon kanssa. Olympiavuosi 1952 toi tilanteeseen kohennusta, kun Helsingin lisäksi Tampereella, Turussa, Lahdessa ja Kotkassa rakennettiin puitteet huippuotteluille. Useilla isoilla jalkapallopaikkakunnilla kenttäolot olivat silti enintään välttävät: pelattiin osin hiekkakentillä, katsomot olivat pieniä ja harvoin katettuja, eikä oheispalveluillekaan ollut kummoisia tiloja.[27] Talviharjoittelu tapahtui yleisissä sisäliikuntatiloissa tai ulkosalla. Uutta olivat maapohjahallit, joista ensimmäinen rakennettiin vuonna 1952 Espooseen. Seuraavalla vuosikymmenellä halleja tuli muutama lisää ja 1970-luvun alussa valmistuivat ensimmäiset kupla- eli ylipainehallit. Vasta 1980-luvun alussa valmistui ensimmäinen keinonurmella varustettu täysmittainen jalkapallohalli Lahteen. Harrastusolojen kohenemisesta huolimatta välimatka jääkiekkoon kasvoi: jalkapallo oli 1970-luvulle tultaessa jääkiekkoa enemmän säiden armoilla harjoittelun ja pelien osalta.

Jääkiekkoilu sai harrastusoloissa etumatkaa kahdesta syystä. Jääkiekkoliitto edisti keinojäiden ja jäähallien rakentamista ”lobbaamalla” kunnallisia päättäjiä. Toiminta laajeni ensimmäisen jäähallin rakentamisen jälkeen, sillä se linjasi kunnat hallien rakennuttajaksi ja ylläpitäjäksi. ”Lobbaaminen” tarkoitti, että liitto kutsui kuntapäättäjiä jäähallipäiville, joilla esiteltiin rakentamista. Samalla päättäjät tapasivat muita rakentamisen toimijoita. Taktiikka osoittautui toimivaksi ja uudenlaiseksi yhteiskunnalliseksi vaikuttamiseksi.[28] Toinen tapa oli saada laji-ihmisiä päättämään rakentamisesta. Kunnalliseen päätöksentekoon verkottumisessa jääkiekko onnistui muita lajeja paremmin 1950-luvulta lähtien. Tuolloin kunnallispolitiikassa oli mukana muutama jääkiekkotoimija, mutta 1980-luvulle tultaessa jo kymmeniä. Ilmiö oli osa verkostoitumista julkisen vallan päätöksentekoelimiin sekä yksityisen sektorin ja yhteisöjen toimintaan. Jalkapalloon verrattuna jääkiekko verkostoitui selvästi tehokkaammin. SPL:n puheenjohtajat olivat näkyviä yrityselämän tai politiikan toimijoita, mutta muuten lajitoimijoiden verkottuminen oli vaatimatonta.[29] Toimivien yhteiskuntasuhteiden solmiminen oli tärkeä osa jääkiekkoilun ensimmäistä irtiottoa 1960-luvulta lähtien.[30]

Jääkiekon harrastusolojen kehitys näkyi suosion kasvussa. Liitteestä 1 ilmenee, että lajitoimijoiden määrä kasvoi 1950-luvulla yli nelinkertaiseksi ja kasvu jatkui seuraavalla vuosikymmenellä. Luvuissa ovat kuitenkin mukana kaikki lajin parissa olleet, eivät pelkästään pelaajat. Lisäksi lähtötaso oli matala, kun 1950-luvun alussa toimijoita oli noin 6 000, mutta 1970-luvun alussa jo lähes 50 000. Kasvu näkyi myös seurojen määrässä, joka kaksinkertaistui lähes 200:een 1960-luvun alkuun tultaessa.[31] Lisäys oli nopeampaa kuin jalkapalloilussa, jossa mittarina tosin ovat vain rekisteröidyt pelaajat. Molemmissa lajeissa oli tärkeää, että poliittiset ristiriidat pysyivät suhteellisen pienessä roolissa ja yhteistyötä tehtiin yli järjestörajojen, mikä mahdollisti yhteisen sarjatoiminnan.[32]

Ammattimaistuminen ja medianäkyvyys

Jääkiekkoilu erottui muista lajeista ammattimaistumisessa. Sen kolme tasoa ovat yksilön, organisaation ja systeemin ammattimaistuminen.[33] Amatöörisääntöjen vallitessa ”pinnarahojen” maksaminen yleistyi 1960-luvulla vailla hyväksyttyjä sääntöjä tai valvontaa.[34] Maksamiseen saattoi liittyä myös pelaajien värväämistä, jolloin korvausta tärkeämpää oli yleensä työ- tai opiskelupaikka.[35] Ammattimaistuminen alkoi pelaajien siirtymisellä puoliammattilaisuuteen.

Ratkaiseva sysäys oli Montreal Oy:n ja Tampereen Tapparan välinen sopimus, jolla yhtiö vuokrasi 1970 jääkiekon SM-sarjapaikan ja palkkasi pelaajat jääkiekkomailojensa tuotekehittelijöiksi. Palkkaa ei maksettu pelaamisesta ja palkasta pidätettiin verot, joten käytäntö ei rikkonut amatöörisääntöjä. Monet seurat ottivat nopeasti mallia Tapparasta ja palkan maksu jääkiekkoilussa yleistyi. Samalla kasvoivat vaatimukset pelaajien toiminnalle.[36] Näin oltiin toisessa vaiheessa, organisaatioiden eli seurojen toiminnan ammattimaistumisessa. Huippujääkiekkoseuroihin tulikin 1970-luvulta lähtien enemmän palkattua henkilökuntaa. Pelaajapalkkiot olivat silti nykyiseen verrattuna vaatimattomia. Useimmilla huippujääkiekkoilijoilla oli 1980-luvulle saakka työ- tai opiskelupaikka.[37] He olivat puoliammattilaisia, mutta silti erilaisessa asemassa kuin jalkapallon pääsarjapelaajat, joiden tilanne oli hyvin vaihteleva. Puoliammattilaisuutta oli 1970-luvulta lähtien joissain seuroissa, mutta niiden talous ei järjestelyä kestänyt, joten puoliammattilaisuuden vakiintuminen jalkapalloilussa siirtyi.[38]

Myös jalkapalloilun ja jääkiekkoilun 1970-luvulla sarjauudistukset veivät lajeja eri suuntiin, vaikka niillä tavoiteltiin samoja asioita, kuten pelillisen tason nostamista ja kansainvälistä menestystä. Jalkapalloilussa vuonna 1973 perustettu I-divisioona oli kilpailullisesti ja seurojen talouden kannalta onnistunut.[39]

Ammattimaistumista reformi ei kuitenkaan edistänyt, sillä se ei muuttanut päätöksentekojärjestelmää, lisännyt palkattua henkilöstöä organisaatiossa tai tuonut taloutta vahvemmin toimintaa ohjaaviksi.[40]

Jääkiekkoliigan perustaminen 1975 oli merkittävä ammattilaistumisaskel. Jääkiekkoilu jaettiin kahteen lohkoon, ”massojen” toimintaa pyörittäneeseen liittoon ja huippukiekkoiluun keskittyneeseen SM-liigaan. Huippukiekkoilun päätäntävalta maajoukkueita lukuun ottamatta siirtyi Jääkiekkoliiton liittokokoukselta SM-liigalle, jolloin ”pikkuseurojen” vaikutusvalta loppui. Organisaation luominen merkitsi myös palkatun henkilökunnan määrän kasvua, ja SM-liiga sai toimitusjohtajan. Ammattimaistumisen myötä SM-liigaseurat perustivat edustusjoukkueelleen yhdistyksen, jotka olivat myöhemmin pohjana muuttumiselle osakeyhtiöiksi.[41]

SM-liigasta ei heti tullut ammattilaissarjaa, mutta sen vetovoima ja näkyvyys kasvoivat, kuten liitteestä 1 ilmenee. Jääkiekkoilun pääsarjan ottelukohtainen katsojakeskiarvo kipusi yli 3 000:n 1960-luvun puolivälissä ja oli yhtä suuri kuin jalkapalloilun mestaruussarjassa. Sen jälkeen lajit eriytyivät, sillä jalkapallossa yleisökeskiarvo oli pitkään 1960-luvun huippuvuosia pienempi. Sen sijaan jääkiekon katsojakeskiarvo nousi yli 4 000:n 1970-luvun alussa ja vakiintui tälle tasolle SM-liigan käynnistymisen jälkeen. Jääkiekon pääsarjan ottelumäärien lisääminen kasvatti kokonaiskatsojamäärää ja eroa jalkapalloon. Jääkiekkoliigan ensimmäistä kautta seurasi hieman yli 700 000 katsojaa, kun jalkapallon pääsarjan määrä oli 330 000 katsojaa.[42]

Sähköisen medianäkyvyydessä jääkiekon ja jalkapalloilun ero kasvoi tällä kaudella. Kenttä oli toki 1970-luvulla kapea: televisiossa oli kolme kanavaa ja radiotaajuuksia oli kaksi. Lisäksi urheilun osuus ohjelmatarjonnassa oli myöhempään verrattuna pieni. Kansainvälisen jalkapallon kannalta Englannin MM-lopputurnaus 1966 oli käännekohta, sillä otteluita televisioitiin yli 70 maahan, myös Suomeen. Kotimaisen jalkapalloilun televisionäkyvyys oli kuitenkin vähäistä. SPL:n ja YLE:n yhteistyö sujui nihkeästi ja televisiossa nähtiin enimmillään pari A-maaottelua vuodessa. Jalkapalloilun kansainvälisten huippuotteluiden televisiointi arvelutti Palloliitoa, joka valitti niiden vievän yleisöä kotimaisilta sarjaotteluilta. Lajin televisionäkyvyyttä lisäsivätkin 1960-luvun jälkipuoliskolta lauantaisin televisioidut Englannin liigan ottelut, ei kotimainen jalkapallo.[43]

Jääkiekon MM-kisoja saattoi kuunnella radiosta 1950-luvun lopulla. Ratkaisevaksi nousi MM-kisojen televisiointi 1960-luvun alusta lähtien. Suomen vaatimattomasta menestyksestä huolimatta MM-kisalähetykset keräsivät hyvin yleisöä ja tekivät eroa lajien näkyvyyden välille. Ero kasvoi 1980-luvulla, kun jääkiekon SM-liigan otteluita televisioitiin aikaisempaa enemmän. Lisäksi uusi media, paikallisradiot, aloitti SM-liigan otteluiden selostukset. Tämän seurauksena myös YLE:n kasvatti jääkiekkotarjonta.[44] Jääkiekko ja jalkapallo olivat siten erilaisessa asemassa medianäkyvyyden osalta: jääkiekon jokakeväiset MM-kisat ja säännölliset osallistumiset olympialaisiin näkyivät sekä kuuluivat mediassa, kun taas suomalaisen jalkapalloilun näkyvyys oli vaatimatonta.

”Jalkapallokääpiö” ja MM-kisaisäntä

Jalkapallossa arvoturnauksiin pääseminen oli 1960- ja 1970-luvulla vaikeaa muille kuin lajin mahtimaille. Esimerkiksi vuoden 1974 Länsi-Saksan MM-lopputurnaukseen yli sadasta karsijasta mukaan pääsi 14. EM-lopputurnaukseen karsinta oli yhtä tiukkaa, sillä osallistujia oli aluksi neljä ja myöhemmin kahdeksan maata. Suomalaisen jalkapallon näkökulmasta kisoihin pääsy oli liki mahdotonta:

> *”Kun liittohallitus vuosi sitten asetti toimikunnan tekemään esityksiä niiksi toimenpiteiksi, joiden avulla Suomen maajoukkue pelaa vuoden 1982 MM-lopputurnauksessa, pidettiin tätä eräillä tahoilla mahdottomana saavuttaa. Kuluneen kauden vaatimaton kansainvälinen menestys, muutamaa hyvää ottelua lukuun ottamatta, näyttäisi tukevan tällaista käsitystä.”* [45]

Jääkiekkoilun kohdalla asetelma oli toisenlainen. Suomi osallistui arvoturnauksiin, joita hallitsi ensin Kanada ja 1950-luvun jälkipuolelta lähtien Neuvostoliitto valtioammattilaisineen. Kanada vetäytyminen ammattilaisuuskiistan takia MM-kisoista vuosien 1970–1976 ajaksi oli edullista eurooppalaisille joukkueille.[46] Leijonat sijoittui arvokisoissa yleensä Neuvostoliiton, Kanadan, Ruotsin ja Tšekkoslovakian taakse, huonoimmillaan seitsemänneksi. Suomi oli kuitenkin lähellä jääkiekkoilun kansainvälistä huippua ja mukana lajin arvokisoissa.[47]

Merkittävää oli, että jääkiekon arvoturnauksia oli joka vuosi, olympiavuosina 1970-luvulla jopa kahdet arvokisat. Vuosittainen rytmi mahdollisti Suomen pääsyn kisajärjestäjäksi, mikä toi kansainvälisesti arvostusta ja kotimaassa näkyvyyttä. Tampereen vuoden 1965 MM-kisat kasvattivatkin jääkiekon suosiota, vaikka Suomen menestys jäi vaisuksi. Kisat paransivat myös Jääkiekkoliiton taloutta. Olennaista oli, että Suomi nousi vakituisten kisajärjestäjien joukkoon. MM-kiekkoa nähtiin kotimaassa seuraavan kerran 1974 ja sen jälkeen säännöllisesti 5–8 vuoden välein. Miesten kisojen ohella Suomessa on järjestetty myös naisten ja nuorten turnauksia. Arvokisojen järjestämisestä muodostuikin yksi ratkaiseva jääkiekkoa ja jalkapalloa erottanut tekijä.[48]

Rakennemuutos ja palkkatyöläis-Suomi

Jääkiekkoilun ensimmäinen irtiotto muista lajeista ajoittui 1960–1980-luvuille, siis samoille vuosikymmenille kuin suomalaisen yhteiskunnan nopea rakennemuutos ja modernisoituminen. Maa- ja metsätaloudesta elantonsa saaneen väestön korkea osuus laski nopeasti 1960-luvulla, kun ihmiset siirtyivät teollisuuteen, rakentamiseen ja palveluelinkeinoihin. Omaleimaista oli, että teollisuus oli suurin työllistäjä vain hetken ennen kuin palvelut kasvoivat ohi hyvinvointivaltion rakentamisen myötä. 1960-luvun lopussa palveluiden osuus työvoimasta oli lähes 40 prosenttia, kun teollisuuden, rakentamisen ja muun jalostuksen luku oli kolmanneksen luokkaa ja maatalouden noin neljännes. Suomi oli yhteiskunnallisessa muutoksessa Länsi-Euroopan ”kiinniottaja”.[49] Muutoksen seurauksena Suomi urbanisoitui. 1950-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin maaseudulta muutti yli miljoona ihmistä. Iso osa muuttaneista oli nuoria ja perheettömiä suurten ikäluokkien jäseniä. Muuttoliikkeen väestölliset vaikutuksen kertautuivat perheellistymisen seurauksena kaupungeissa ja asutuskeskuksissa.[50] Nuorten ikäluokkien (15–24-vuotiaat) osuus väestöstä olikin suurimmillaan 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa kaupungeissa.[51]

Kaupungistuminen paransi joukkuelajien asemaa. Peliporukka löytyi aiempaa helpommin astutuskeskittymistä, joissa oli suotuisat kenttäolot jalkapallolle ja jääkiekolle. Ilmiö kasvatti myös lajien virallisia harrastajamääriä, jotka kasvoivat 1960-luvun loppuun mennessä moninkertaisiksi edelliseen vuosikymmeneen verrattuna.[52] Samaan aikaan joukkuelajien merkitys kasvoi oppikoulujen poikien liikunnanopetuksessa. Palloilun asema puolestaan korostui viimeistään 1970-luvulta lähtien kattaen tuolloin puolet peruskoulun liikuntaopetuksesta.[53]

Siirtyminen pois maataloudesta lisäsi ihmisten vapaa-aikaa, kuten myös siirtyminen viisipäiväiseen työviikkoon 1960-luvun puolivälistä. Toisaalta naisten työssäkäynti yleistyi ja tulotaso muutenkin nousi.[54] Suomen muuttuminen moderniksi, kaupunkimaiseksi kulutusyhteiskunnaksi 1960-luvulta lähtien loikin tilaa uudenlaiselle, rakennettuun liikuntaympäristöön sijoittuneelle sekä kaupunkilaisuuteen ja kansainvälisyyteen kiinnittyneelle urheilumuodolle. Tämän ”tyhjiön” täyttämisessä jääkiekko onnistui muita lajeja, myös jalkapalloa, paremmin ja nopeammin.

Erot kansanvälisessä asemassa terävöityvät

Jääkiekkoilun ja jalkapalloilun toinen eriytymisen vaihe ja kolmas tarkastelujaksomme ulottuu 1980- ja 1990-lukujen vaihteesta uuden vuosituhannen ensimmäiselle kymmenluvulle. Calgaryn olympiakisoissa 1988 saavutettu ensimmäinen mitali avasi jääkiekon kymmeniin yltävän mitaliputkeen, kuten liitteestä 1 näkyy.[55] Menestys vahvisti Suomen asemaa jääkiekkoyhteisössä, joten arvoturnauksien järjestämisoikeuksista tarvinnut huolehtia.[56] Jalkapalloilussa ainoa arvokisamitali on poikien maajoukkueen EM-hopea vuodelta 1975. Arvokisamenestyksen tuoma näkyvyys onkin erottanut lajeja entistä selvemmin 1990-luvulta lähtien, sillä Suomi on ollut mitalijoukkue miesten jääkiekon arvoturnauksissa keskimäärin lähes joka toinen vuosi ja naisten puolella vielä useammin.[57]

Jalkapalloilussa Suomen kansainvälinen rooli on ollut jääkiekkoa vähäisempi. Isännöitäväksi on tullut nuorten arvoturnauksia, muun muassa alle 17-vuotiaiden poikien MM-kisat 2003 sekä naisten EM-lopputurnaus vuonna 2009. Viimeksi mainitussa Suomi selviytyi alkulohkostaan jatkoon ja Suomen kahdessa alkulohkon pelissä yleisöä oli yli 15 000. Nais- ja tyttöpelaajien määräkin nousi 2010-luvulla, mutta jääkiekon kaltaista menestyshuumaa ei nähty. [58]

Suomen menestykseen ja asemaan vaikutti lajiympäristöjen muutos. Se oli osin seurausta 1980- ja 1990-lukujen vaihteen kansainvälipoliittisista murroksista. Sosialistisen itäblokin hajoamisen seurauksena Eurooppaan syntyi 17 uutta tai uudelleen itsenäistynyttä valtiota.[59] Jääkiekossa tämä tarkoitti Suomen aseman ja menestysmahdollisuuksien paranemista. Erityisesti Neuvostoliiton ja Tšekkoslovakian poistuminen olivat merkittäviä muutoksia. Poliittisten myllerrysten seurauksena maiden kiekko-organisaatiot joutuivat käymistilaan ja pelaajaliikenne ulkomaille lisääntyi.[60]

Jääkiekkoilun MM-turnauksessa pelasi vuosituhannen vaihteesta lähtien 16 maata aikaisemman 12 sijasta. Laji on edelleen hyvin Eurooppa-painotteinen, vaikka Pohjois-Amerikka hallitsee jääkiekon viihdepuolta. Kansainväliseen kilpailutoimintaan osallistuneita maajoukkueita oli 2010-luvun lopussa viitisen kymmentä, [61] ja lajin 1,8 miljoonasta rekisteröidystä pelaajasta 88 prosenttia on kuudessa maassa, Kanadassa, Yhdysvalloissa, Venäjällä, Tšekin tasavallassa, Ruotsissa ja Suomessa.[62]

Jalkapalloilussa muutokset 1990-luvulta lähtien olivat jääkiekkoa suurempia ja Suomelle epäedullisempia. EM-lopputurnauksen karsintoihin osallistuu enemmän maajoukkueita kuin jääkiekossa koko kilpailutoimintaan ja uusien valtioiden syntyminen kiristi kilpailuasetelmaa. Suomen tilannetta kuvaa, että sen ranking vuoden 1988 EM-kisojen karsinnassa olivat sijat 22–28. Vuoden 2008 karsinnassa Suomen sijoitus oli 30 ja edellä oli kuusi 1990-luvulla itsenäistynyttä maata.[63]

MM-lopputurnauksen karsinta on tiukentunut vielä enemmän. 1990-luvulla karsijoita oli noin 150 maata, mutta pari vuosikymmentä myöhemmin jo 210. FIFA:n kasvun seurauksena eurooppalaisia maita on MM-lopputurnauksessa enää nelisenkymmentä prosenttia ja karsinnoissa vain neljännes.[64] Suomen kansainvälisen menestyksen ja aseman eroa jääkiekossa ja jalkapallossa selittää siis lajien erilainen kokoluokka. Pienehkössä ja Eurooppa-painotteisessa jääkiekossa Suomen kokoisen kansakunnan on helpompi menestyä kuin globaalissa ja pelaajavolyymiltaan yli satakertaisessa jalkapallossa.

Ammattimaistumista ja ammattilaistumista

Palloilusarjojen pelaajaliikkuvuuden lisääntymiseen 1990-luvulla vaikuttivat sosialismin romahtaminen sekä Euroopan unionin tuomioistuimen 1995 tekemä niin sanottu Bosman-päätös, joka mahdollisti sopimuksettomien pelaajien siirtymisen ilman korvausta. Lisäksi kansallisilla sarjoilla ei enää ollut oikeutta rajoittaa ulkomaalaispelaajien määrää. Nämä tekijät kasvattivat pelaajaliikennettä jääkiekossa, ja jalkapallossa sitä lisäsi vielä afrikkalaisten ja aasialaisten pelaajien runsaslukuinen hakeutuminen Eurooppaan. Muutamien ulkomaalaisten sijaan suomalaisissa palloilusarjoissa esiintyi 2000-luvulla kymmeniä muualta tulleita pelureita.[65]

Jääkiekossa olennaista olivat itäeurooppalaiset tasokkaat pelaajat ja valmentajat, jotka ammattilaistivat SM-liigaa.[66] Toinen puoli oli suomalaisten pelaajien siirtyminen Pohjois-Amerikan ammattilaissarjoihin, Keski-Eurooppaan sekä Ruotsiin. Ulkomaille siirtymisessä tapahtui hyppäys 1990-luvun puolivälin jälkeen, jolloin noustiin yli 70:n lähteneen tasolle vuodessa. Suomen pelaajaliikenteessä oli myös paljon lajin huippuja, mikä korostui NHL:n työsulun aikana kaudella 2004–2005.[67] Sen sijaan jalkapallossa ei huippuja Suomessa nähty. Veikkausliigasta näyttääkin tulleen ensimmäinen rantautumispaikka Eurooppaan tulleille pelaajille sekä ponnahduslauta isompiin sarjoihin.[68]

Pelaajaliikenteen kasvu oli jääkiekossa osa siirtymistä ammattimaistumisesta ammattilaisuuteen. Resurssien kasvaessa ja tason kohotessa pelaajat olivat täysammattilaisia 1990-luvulla ja vuosituhannen vaihteessa liigaseurat muuttivat edustuskiekkoilunsa osakeyhtiöpohjalle Helsingin Jokerien mallin mukaisesti. Seuraorganisaatioiden ammattilaistumisen jatkoksi SM-liiga muuttui osakeyhtiöksi vuonna 2000. SM-liiga suljettiin vuonna 2013, ja sitä on täydennetty nostamalla mukaan taloudelliset kriteerit täyttäneitä Mestis-seuroja.[69]

Jalkapalloilun kehitys kulki ammattimaistumisessa eri latuja. Ajatus liigan perustamisesta oli esillä 1970-luvun lopulla. Liigan perustamisesta päästiin kuitenkin sopuun vasta 1980-luvun lopulla ja se aloitti vuonna 1990. Muutokset olivat pieniä; SPL:lla säilyi esimerkiksi vaikutusvaltaa liigan pelijärjestelmään ja seurojen liigalisensseihin. Jalkapalloliiga ei siten systeeminä irrottautunut kansalaistoimintapohjasta, markkinallistuneen ja ammattimaistuneen jääkiekon tapaan.[70] Myös seurojen ja pelaajien ammattimaistuminen eteni hitaasti. Jalkapalloliigan yleisömäärä jäi pieneksi ja katsojakeskiarvo ylitti 2 000 vain muutamana vuonna 1990-luvulla. Kansallinen jalkapallo myös näkyi televisiossa vähän. Resursseja oli siis jääkiekkoon verrattuna vähän. Monet liigaseurat toimivat vanhojen käytäntöjen mukaan ja pelaajien palkkataso mahdollisti vain harvoin täyspäiväisen pelaamisen. Isoin odotuksin tehdyn uudistuksen vaikutukset jäivät odotettua pienemmiksi: ”*Liiga ei ollut taikasana, jolla kaikki ylimpään sarjatasoon liittyneet ongelmat olisi ratkaistu*”.[71]

Jalkapalloliigan vaikeudet selittyvät osin kansainvälisen ympäristön muutoksilla. 1980- ja 1990-lukujen vaihteesta huippujalkapalloilu muuttui olennaisesti. Englannin Valioliigan tuotteistaminen veti useat eurooppalaiset pääsarjat samanlaiseen kehitykseen. Euroopan Jalkapalloliitto tuotteisti Mestarien Liigan ja lisäsi EM-lopputurnaukseen osallistuvia maita. FIFA menetteli samoin MM-lopputurnauksen

osalta. Tuloksena jalkapallolähetysten määrä uusilla, usein maksullisilla, televisiokanavilla nousi moninkertaiseksi. Huippujalkapallosta tuli näin globaali menestystuote. Englantilainen Dave Russell kuvaa jalkapallon yhteiskunnallisen merkityksen ja näkyvyyden kasvua termillä ”jalkapalloistumien” (footballisation). Vastapainona jalkapallo eriytyi sisäisesti. Peliä pelattiin huipulla ja alasarjoissa osin erilaisten, esimerkiksi teknologian hyödyntämiseen liittyneiden, käytäntöjen mukaisesti. Samalla pienten maiden, kuten Suomen, takamatka kasvoi sekä maa- että seurajoukkuetasolla yksittäisistä menestyspiikeistä huolimatta.[72]

Poikkeavat olosuhteet ja näkyvyys

Jääkiekon SM-liiga oli vuosituhannen vaihteessa Suomen ainoa ammattilaissarja. Menestyksen ja resurssien lisäksi taustalla oli lajiolojen kehitys. Jäähallien rakentaminen vauhdittui 1970- ja 1980-luvulla, kun Jääkiekkoliitto vankisti verkostojaan julkisella ja yksityisellä sektorilla.[73] Jäähalleja lisäksi markkinoitiin liikuntatiloina, ei vain kilpaurheiluareenoina. Niinpä 1990-luvun lamassakin halleja rakennettiin eri puolille. Halliverkoston tihentyminen paransi harrastusoloja. Ammattilaistumisen näkökulmasta uudenlaiset hallit eli isot areenat olivat kuitenkin avainasemassa. Turun (1990) ja Helsingin (1997) monitoimihallien esimerkin mukaisesti monilla liigapaikkakunnilla suorituspaikat modernisoitiin. Toimet viihteellistivät ja markkinallistivat lajia entisestään. Nykyään maassamme on noin 220 jäähallia eli asukasmäärään suhteutettuna toiseksi eniten Kanadan jälkeen.[74]

Jääkiekon etumatkaa kuvaa, että 1980-luvulla jalkapallon hallimestaruudesta pelattiin jääkiekkokaukaloissa. Lahden suurhallin valmistuminen vuosikymmenen alussa paransi tilannetta, mutta hallien rakentaminen eteni hitaasti. Uuden vuosituhannen alussa Suomessa oli 15 hallia ja lisäksi lämmitettäviä keinonurmikenttiä. Jalkapallon harrastajamäärään suhteutettuna moderneja harrastuspaikkoja oli kuitenkin vähän. Olojen kohentumiseen tuli vauhtia 2000-luvulla. UEFA käynnisti 2005 ohjelman, jolla se auttoi jäsenmaita kehittämään harrastusoloja. Ohjelman turvin SPL on osarahoittanut vuosittain usean kymmenen kentän rakentamista tai kunnostamista yhdessä seurojen, kuntien sekä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Kunnissa liikuntarakentamisen painopiste näyttääkin siirtyneen jäähallien jälkeen jalkapallon harrastusolojen kehittämiseen. 2000-luvun alussa Suomeen rakennettiin noin kolme kertaa enemmän keinonurmikenttiä ja jalkapallohalleja kuin jäähalleja. Alueelliset erot ovat kuitenkin suuria ja eniten tarvetta rakentamiselle on eteläisessä Suomessa.[75] Jalkapallo on 2000-luvulla kirinyt kiinni jääkiekon etumatkaa harrastusoloissa. Eroa on silti esimerkiksi huipun osalta: oikeita jalkapallostadioneita on Suomessa harvassa.

Jääkiekon SM-liiga repäisi eroa muihin lajeihin medianäkyvyydessä 1980-luvun lopulla, kun säännölliset televisiolähetykset alkoivat kaupallisella Kolmoskanavalla. Kilpailevan median ”kaappaus” pakotti myös Yleisradion lisäämään jääkiekkotarjontaa. Liigakiekkoilun tuotteistaminen johti televisiointioikeuksista saatujen tulojen kasvuun sekä maajoukkuekiekkoilun siirtymiseen kaupallisille kanaville. Liigakiekkoilun näkyvyyden ja tunnistettavuuden symboliksi tuli 1990-luvun lopulla MTV:n Hockey Night -konsepti. Lajin uutisointi kasvoi myös lehdistössä maajoukkueiden ja NHL-pelaajien menestyksen seurauksena.[76]

Yleisradio ja SPL eivät sen sijaan päässeet sopimukseen televisioinnista, eikä liigaa nähty 1990-luvun alussa kahteen vuoteen kotimaisilla kanavilla. Palloliitto pääsi myöhemmin sopimukseen saksalaisen ISRP:n kanssa maajoukkueen ja Veikkausliigan otteluiden televisioinnista. Sopimus oli SPL:lle edullinen ja sen tulot tärkeitä toiminnalle. Jatkosopimuksesta neuvoteltaessa Veikkausliigan televisiointi kuitenkin

putosi pois kuvioista.[77] Kotimaisen sarjajalkapalloilun näkyvyys siis romahti juuri kun kansainvälisen jalkapalloilun ruutuaika kasvoi ja jääkiekkoilun näkyvyys nousi uudelle tasolle.

Lamavuosien hyödyllinen ja haitallinen perintö

Jääkiekkoilun toinen irtiotto 1990-luvun alusta ajoittui suomalaisen yhteiskunnan syvällisten murrosten vaiheeseen – aivan kuten edellinen irtiottokausi 1960-luvulta eteenpäin. Suomen 1990-luvun muutokset, lama, työttömyys ja julkisen talouden kriisiytyminen, olivat samantyyppisiä, mutta myöhempiä ja rajumpia kuin länsimaissa yleisesti.[78] Tämä johtui yhtäältä siitä, että taloudellinen nousukausi kesti 1990-luvun alkuun eli harvinaisen pitkään. Toiseksi Suomen talous oli vientiriippuvainen, jolloin kysynnän muutokset maailmanmarkkinoilla tuntuivat rajuina. Lisäksi 1990-luvun alkuun ajoittui Neuvostoliiton kanssa käydyn kaupan romahdus.[79] 1990-luvun lamasta seurauksineen tuli saumakohta, koska ”hyvinvointivaltion taloudellinen perusta romahti”, kuten Matti Hannikainen kirjoittaa. Syvin lama alkoi helpottaa vuosien 1994–1995 aikana. Silti pitkäaikaistyöttömyys jäi korkealle ja monet etuudet matalle tasolle.[80]

Jääkiekkoilun näkökulmasta lama ei aiheuttanut merkittäviä ongelmia, ja lajin ”todellisen valtakauden alun voi asettaa vuoden 1991 MM-kisoihin”.[81] Tämä selittyy ensinnäkin sillä, että 1991 MM-kotikisat vahvistivat Jääkiekkoliiton taloutta, kuten myös kuusi vuotta myöhemmin pidetyt kisat.[82] Laji ei siten kärsinyt laman aikana liikuntasektorille tehdyistä leikkauksista samalla tavalla kuin moni muu. Hyvä taloustilanne vahvisti Jääkiekkoliiton asemaa suomalaisen urheilun hallitsemattomassa rakennemuutoksessa 1990-luvulla. Vanhoista keskusjärjestöistä SVUL poistui kokonaan kartalta ja TUL:n asemakin muuttui, kun urheilujärjestöt koettivat valtiovallan painostamina päästä epätoivoisesti ”pois nykytilasta jonnekin”. Lajiliittojen, erityisesti Jääkiekkoliiton, asema vahvistui, kun legitiimiä keskusorganisaatiota ei syntynyt. Ammattilaistuneena ja hyvin organisoituna jääkiekko myös sopeutui kansalaisyhteiskunnan pirstoutumiseen ja markkinallistumisen vahvistumiseen liikuntasektorilla.[83]

Jalkapallolle 1990-luvun taloudellisilla murroksilla oli erilainen vaikutus. Seurat kamppailivat taloudellisissa vaikeuksissa ja pääsarjan katsojakeskiarvo pysyi matalalla. Palloliitto kärsi valtion rahoituksen supistumisesta. Taustayhteisö Jalkapallo-Säätiö joutuikin tukemaan liiton toimintaa 1990-luvun alkuvuosina jopa sijoitustuottoja enemmän. Seurojen talous alkoi kohentua vuosituhannen vaihteessa, koska ulkomaille siirtyneistä pelaajista tuli aikaisempaa enemmän tuloja. Toisaalta televisioinnista saadut tulot kohensivat liiton taloutta. SPL:n ei tarvinnut rahoittaa toimintaansa velanotolla, mutta taloudellinen liikkumavara oli jääkiekkoon verrattuna vähäinen ja yleisen taloudellisen tilanteen vaikutus toiminnan reunaehtoihin suurempi.[84]

Jääkiekko kohtasi 1990-luvun lamavuodet paremmista lähtökohdista kuin jalkapallo. Jääkiekkoliiton talous oli kunnossa, maajoukkuekiekkoilu oli kansainvälistä huippua ja kotimainen sarja huolellisesti tuotteistettu. Jalkapallossa asiat olivat huonommin. Siksi 1990-luvun yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat lajeihin eri tavalla. Aikaisemmin totesimme, että jääkiekkoilu irrottautui muista lajeista 1960- ja 1970-luvuilla palkkatyöläistyvässä Suomessa. Laji näyttää sopeutuneen hyvin myös rakennemuutoksen seuraavaan vaiheeseen, keskiluokkaistumiseen ja kilpailuvaltioon siirtymiseen. Uudenlaiset kulttuuri- ja elämäntapakäytännöt sekä kuluttaminen ovatkin vahvistaneet jääkiekkoilun asemaa liikunnan kentällä ja samalla käsitystä Suomesta jääkiekkomaana.[85]

Pohdinta

Suomesta kehittyi jääkiekkomaa jalkapallomaan sijaan monen tekijän yhteisvaikutuksesta. Ensinnäkin jääkiekko siirtyi 1960-luvun puolivälin jälkeen ripeästi moderniksi sisälajiksi samaan aikaan, kun jalkapalloilijat tuskailivat harjoitus- ja peliolojen kanssa. Hallit antoivat jääkiekolle etumatkaa katsojien viihtyvyyden, lajihuipun tuotteistamisen sekä liiketoiminnan kehittämisen näkökulmasta ja avasivat tietä pelaajien, seurojen ja organisaation ammattimaistumiselle. SM-liigan perustaminen 1975 olikin tärkeä askel tiellä jääkiekkomaaksi. Jalkapallossa huipun irrottautuminen kansalaistoimintalähtökohdasta ja liigamuotoiseen toimintaan siirtyminen tapahtuivat huomattavasti myöhemmin ja ammattimaistuminen jäi kaikkiaan jääkiekkoa ohuemmaksi.

Jääkiekon onnistuminen olosuhteiden parantamisessa johtui uudenlaisesta vaikuttamisesta, liiton aktiivisesta ”lobbauksesta” sekä lajitoimijoiden verkottumisesta kunnalliseen ja valtiolliseen päätöksentekoon sekä yksityiselle sektorille. Tämä johti jääkiekkomaassa hallien määrän nopeaan kasvuun jopa 1990-luvun lamavuosina ja myöhemmin monitoimiareenoiden suunnitteluun ja rakentamiseen. Jalkapallotoimijoiden verkottuminen päätöksentekoon on ollut vähäisempää ja lajiolojen kehityskin hitaampaa. Vasta 2000-luvulla kuntien liikuntarakentamisen painopiste on siirtynyt keinonurmikenttiin ja -halleihin, ja Suomeen on noussut myös kansainvälisen tason jalkapallostadioneja.

Jääkiekkomaaimagon vahvistumisessa 1990-luvulta lähtien tärkeä selitys oli lajin pitkäjänteisen koulutus- ja kehitystyön ja ammattilaistumisen lisäksi toimintaympäristön koko ja muutos. Kansainälisten voimasuhteiden tasoittuminen oli seurausta valtiollisista muutoksista sekä eurooppalaisten kiekkoilijoiden rynnistyksestä Pohjois-Amerikkaan. Suomalaiselle jääkiekolle tämä merkitsi menestystä, medianäkyvyyttä, sponsoreita, katsojia sekä vahvaa asemaa IIHF:ssä. Jalkapallossa kehitys oli päinvastainen. Uusien valtioiden syntyminen, lajin globalisoituminen sekä huippujalkapallon eriytyminen viihdeteollisuudeksi jätti Suomen kaltaiset pienet maat entistä pitemmälle takamatkalle ja arvokisoihin pääseminen oli aina vain työläämpää. Lajien erilainen kokoluokka selittää siis osaltaan runsaan viiden miljoonan kansakunnan asemaa huippumaana ja ”kääpiönä”.

Jääkiekkomaaimagon vahvistumista edesauttoivat vielä Suomen 1990-luvun taloudelliset ja liikuntakulttuuriset muutokset. Jääkiekko kohtasi lamavuodet huomattavasti jalkapalloa paremmassa taloudellisessa ja toiminnallisessa kunnossa. Jääkiekon asemaa vahvistivat myös urheilun järjestörakenteen murrokset, kasanlaistoimintojen pirstoutuminen sekä liikuntakulttuurin eriytyminen. Näin jääkiekko pystyi, kansainvälisen menestyksen siivittämänä, vankistamaan asemaansa, kun taas jalkapallo monien muiden lajien tapaan koetti selviytyä yli pahimman. Muodostunut ero lähti kapenemaan vasta 2000-luvun toisella vuosikymmenellä.

Jääkiekon irtiotto muihin lajeihin ajoittui kahteen toisen maailmansodan jälkeisen Suomen isoon rakennemuutokseen. Ensimmäisessä vaiheessa 1960- ja 1970-luvuilla jääkiekko hyödynsi teollistumisen ja palveluistumisen, vaurastumisen, kaupungistumisen sekä kulutusyhteiskuntaan siirtymisen luoman uuden urheilukulttuurisen potentiaalin parhaiten. Se kehitti harrastusoloja, ammattimaisti ennakkoluulottomasti toimintaansa ja loi modernisoituvaan yhteiskuntaan sopineen konseptin. Niinpä jääkiekko oli hyvässä kunnossa, kun vanhojen rakenteiden purkautuminen ja markkinallistuminen muuttivat Suomea 1990-luvulta lähtien. Lajin toimintamekanismit vastasivat jo monelta osin uuden ajan vaatimuksia. Lisäksi urheilun järjestökentän sekasorto ja kansainvälinen menestys vahvistivat jääkiekon asemaa. Näin laji onnistui toistamiseen hyödyntämään yhteiskunnallisen muutoksen luoman uudenlaisen tilanteen ja tekemään eroa muihin lajeihin, myös jalkapalloon.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Arkistolähteet

Suomen Jääkiekkoliiton (SJL) kokoelma. Suomen Urheiluarkisto (Sua).

Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) arkisto. Suomen Urheiluarkisto (Sua)

Opetusministeriön arkisto. Kansallisarkisto (Ka).

Painetut lähteet

Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalveluiden tilasta 2006. Kunnallisten liikuntapaikkojen käyttömaksupolitiikka aikuisten liikunnassa. Sisäministeriön julkaisuja 31/2007. Helsinki

Suomen Palloliiton toimintakertomukset 1939—2018 (hajavuosilta, tarkemmin viitteissä)

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1931. Helsinki 1932.

Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain 1880–1975. Tilastollisia tiedonantoja 63. Tilastokeskus, Helsinki 1979.

Lehdet

”Jalkapallo kasvaa halleihin”. Keskisuomalainen: 25.2.2013 https://www.ksml.fi/paakirjoitus/Jalkapallo-kasvaa-halleihin/197907), Luettu 7.4.2020.

”Suomessa on 312 tekonurmea: täällä on heikoin hallitilanne. Savon Sanomat 6.5.2016. https://www.savonsanomat.fi/urheilu/jalkapallo/Suomessa-on-312-tekonurmea-Kuopion-tilanne-selvästi-keskitasoa-heikompi/765966), Luettu 7.4.2020.

Urheilulehti 3.9.2015

Veikkaaja 51/2012

Kirjallisuus

Backman, J. *Ishockeyns amerikanisering: En studie av svensk of finsk elitishockey*. Studies in Sport Science no. 27. Malmö: Malmö University, 2019.

Conlin, P. "Canadian Nationalism on Ice. Federal Government Involvement in International Hockey during the 1960s". *Canadian Journal of History of Sports* 25, no 2 (1994): 50–68. https://doi.org/10.1123/cjhs.25.2.50

Fahlén, J. *Structuresbeond the frameworks of the rink*. Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, no. 80. Umeå: Umeå universitet, 2006.

Goldblatt, D. *The Ball is Round. A Global History of Football*. London: Penguin Books, 2006.

Haapala, P. & Peltola, J. "Elinkeinorakenne 1750–2000". Teoksessa *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, toimittanut P. Haapala, 170–209. Tampere: Vastapaino 2018.

Hannikainen, M. "Lapionvarresta näyttöpäätteelle". Teoksessa *Suomalaisen arjen historia IV: hyvinvoinnin Suomi*, toimittaneet K. Häggman, M. Kuisma, P. Markkola, P. Pulma, R-L Kuosmanen, R. Forslund, 123–167. Porvoo: WSOY, 2008.

Hannikainen, M. "Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900–2000". Teoksessa *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, toimittanut P. Haapala, 244–267. Tampere: Vastapaino 2018.

Hautamäki, T. *Menestyksen ja romahduksen tie. Suomalainen urheilujohtaminen 1960-luvulta 2010-luvun lopulle*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies n:o 206. University of Eastern Finland 2019.

Heinonen, V. *Muutoksia suomalaisten vapaa-ajan vietossa – kotisohvalla, yhteisöissä ja matkailuelämyksissä*. Kulutustutkimus Nyt 1. 2008. Verkossa: < http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2008/11/kts2008heinonen.pdf>. Luettu 7.4.2020.

Heiskanen, B & Salmi, H. *Kiekkokansa*. Helsinki: Teos, 2015.

Hentilä, S. *Suomen työläisurheilun historia. II, Työväen urheiluliitto 1944–1959*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy, 1984.

Honkavaara, A & Mennander, P. *Dynamo - rakkaudesta jääkiekkoon*. Kirkkonummi: Kurri Productions Oy, 2002.

Ilmanen, K. *Kunnat liikkeellä. Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919–1994*. Studies in Sport, Physical Education and Health 43. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 1996.

Isotalo, K. *"Ja sieltä alkaa valkoinen vyöry tulla!" Tutkimus jääkiekosta ja SM-liigasta osana suomalaista huippu-urheilua*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 2013.

Isotalo, K. "Luonnon armoilta hallin suojiin: Jääkiekon ensi askeleet kansallislajiksi." Teoksessa *Urheilun toinen puoli. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2015,* toimittaneet H. Roiko-Jokela & E. Sironen, 59–74. Porvoo: Bookwell Oy, 2015.

Isotalo, K. 2016. "Jääkiekon siirtyminen ulkokentiltä sisälajiksi vuodesta 1965 alkaen". *Liikunta & Tiede* 53, no 6 (2016), 70–78. https://doi.org/10.3917/leco.070.0078

Isotalo, K. ”Jääkiekkosäätiö on liiton oma eläkesäätiö tai pankki.” Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita, 127. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Isotalo, K., Itkonen, H. & Nevala, A. Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä – suomalaisen jääkiekkoilun avaintoimijat ja kontaktit. Teoksessa *Urheilun kriisejä*, toimittaneet H. Roiko-Jokela & A. Holmila, 111–134. Jyväskylä: Yliopistopaino, 2020.

Itkonen, H. & Nevala, A. ”Suomalaisen jalkapalloilun kaudet ja urheilukulttuurin muutos”. *Liikunta & Tiede* 43, no 6 (2006), 69–75.

Itkonen, H. & Nevala, A. “A popular game in Father Christmas Land? Football in Finland”. *Soccer & Society* 13, no 4 (2012), 570–583. https://doi.org/10.1080/14660970.2012.677229

Jokisipilä, M. *Punakone ja vaahteranlehti*. Helsinki: Otava, 2015.

Jokisipilä, M. Kokkonen, J. Rantala, K. & Viita, O. *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Jokisipilä, M. ”Heittopussista punakoneen kaatajaksi, amatöörikerhosta ammattilaisorganisaatioksi, vuodet 1965–1988”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita, 115–205. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Jönsson, Å. *Hur världens största sport växte fram?* Historiska media 2006.

Kanerva, J. ”Toreilta tekonurmille”. Teoksessa *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa,* toimittaneet Y. Lautela & G. Wallen, 297–303. Helsinki; Teos 2007.

Kanerva, J. Arponen, A. Heinonen, M. Tamminen, J. & Tikander,V., *Jalkapallon pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY 2003.

Kanerva, J. & Tikander, V. *Urheilulajien synty*. Viro: Kustannusosakeyhtiö Teos, 2012.

Kanerva, J. & Wallen, G. ”Rahaakin tarvitaan”. Teoksessa *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa*, toimittaneet Y. Lautela, Y. & G. Wallen, 279–287. Helsinki: Teos, 2007.

Kivinen, O. Mesikämmen, J. & Metsä-Tokila, T. *Kylmä kiekkosota – kaksi mannerta, kaksi kulttuuria.* Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 151. Helsinki: LTS, 2002.

Kokkonen, J. *Kansakunta kilpasilla: urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*. Bibliotheca historica 119. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2008

Kokkonen, J. *Valtio liikuntarakentamisen linjaajana*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 165. Tampere: LTS, 2010.

Kokkonen, J. *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykyisyys ja muutossuunnat*. Keuruu: Otava 2015.

Kokkonen, Jouko. ”Tie talviseksi kuningaspeliksi, vuodet 1945–1964”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita, 67–113. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Koponen, J. & Saaritsa, S. ”Tie Suomeen: toinen kertomus”. Teoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*, toimittaneet J. Koponen & S. Saaritsa, 347–383. Tallina: Gaudeamus, 2019.

Lahti, J. *Jumpan jalanjäljiltä akateemiseen maisteritutkintoon. Jyväskylän yliopiston liikunnanopettajakoulutus vuosina 1963–2013*. Studies in Sport, Physical Education and Health 251. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2016.

Laitinen, E. *Pesäpallo. Kansallispeli 60 vuotta*. Helsinki: Suomen pesäpalloliitto, 1983.

Lanfranchi, P. & Taylor, M. *Moving with the ball. The migration of professional footballers*. Berg: Oxford, New York, 2001.

Lanfranchi, P. Eisenberg, C. Mason, T. & Wahl, A. *100 Years of Football. The FIFA Centennial Book*. London: Weidenfeld & Nicholson, 2004.

Lautela, Y. & Wallen, G. (toim.) *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa.* Helsinki: Teos, 2007.

Lautela, Y. & Sjöblom K. ”Vallanpitäjät”. Teoksessa *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa,* toimittaneet Y. Lautela Y. & G. Wallen, 329–343. Helsinki: Teos, 2007.

Lämsä, J. Nevala, A. Aarresola, O. & Itkonen, H. ”Ammattilaisuus amatörismin kriisiyttäjänä suomalaisessa joukkueurheilussa 1975–2018”. Teoksessa *Urheilun kriisejä. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2019–2020*, toimittaneet H. Roiko-Jokela & A. Holmila, 57–85. Jyväskylä: Yliopistopaino, 2020.

Majasaari, M. *Pitkä laukaus*. Pori: Satakunnan Kirjateollisuus Oy, 1994.

Melin, H. ”Suomen keskiluokka on kasvanut”. *Talous & Yhteiskunta* 48, no 1 (2020): 52–57.

Mennander, A. ”Kummola”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita, 323–325. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Mennander, A. & Mennander, P. *Liigatähdet. Jääkiekon SM-liiga 30 vuotta 1975–2005*. Helsinki: Ajatuskirjat, 2004.

Mesikämmen, J. *Luonnonjäiltä areenoille, intohimosta leipäpuuksi – Ammattilaisuus suomalaisessa jääkiekkokulttuurissa ja kiekkoväen kertomuksissa.* Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, 2002.

Naakka, A. *Foreign players in the Finnisf football league 1970–2010*. Master’s thesis, University of Jyväskylä, 2013.

Nevala, A. ”Kyläkisoista viihdetuotteeksi. Käännekohtia MM-jalkapallon historiassa”. *Kasvatus ja Aika* 4, no 2 (2010): 203–235.

Nygrén, H. *Jääkenttäsäätiö 1954–1979*. Helsinki: Mainosrengas Oy, 1980.

Rantala, K. ”Jääkiekon nousu ja uho, vuodet 1989–2018”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita, 243–333. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Russell, D. ”Englantilaisen yhteiskunnan “jalkapalloistuminen”. Teoksessa *Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*, toimittaneet H. Itkonen & A. Nevala, 27–34. Helsinki: Gaudeamus, 2007.

Sandvoss, C. *A Game of Two Halves: Football, Television and Globalization*. London: Routledge, 2003. https://doi.org/10.4324/9780203561393

Schön, L. *Maailman taloushistoria. Teollinen aika*. Tampere: Vastapaino, 2013.

Stark, J. *Svensk Ishockey 75 år: ett jubileumsverk i samband med Svenska Ishockeyförbundets 75-års jubileum, Del I, Historien om svensk ishockey.* Vällingby: Strömberg/Brunnhage, 1997.

Stark, T. *Folkhemmet på is. Ishockey, modernisering och nationella identitet i Sverige 1920–1972*. Växjö: Linnéuniversitetet, 2010.

Sund, B. *Fotbollens maktfält: svensk fotbollshistoria i ett internationellt perspektiv*. Solna 1997.

Suomen Jääkiekkoliitto 1929-1954. Jääkiekkoliiton 25-vuotishistoriikki. Suomen Jääkiekkoliitto: Turku 1954.

Szerovay, M. *Global and local interactions in football; Compering the development paths of Finland and Hungary*. Studies in sport, physical and health 265. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2018.

Tuomala, M. *Valtio, markkinat ja eriarvoisuus*. Tampere: Vastapaino, 2019.

Valkonen, E. *Kuka kontrolloi peliä? Kansainvälisen jääkiekkotoiminnan kehitys olympia-aatteesta suurvaltapolitiikan ja kaupallisuuden kautta ammattiviihteeksi.* Lisensiaattitutkielma, Turun yliopisto, 1997.

Vares, V. *Pallon herruus. Kuningas lajin valta ja lumo*. Helsinki: Otava, 2018.

Vasara, E. *Valtion liikuntahallinnon historia*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 157. Helsinki: LTS, 2004.

Viita, O. ”Suomi-kiekon alkuvaiheet vuoteen 1944”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita, 11–65. Jyväskylä: Docendo, 2018.

Vonnard, P. Quin, G. & Bancel, N. *Building Europe with the Ball. Turning Points in the Europeanization of Football 1905–1995*. Germany: Peter Lang, 2016. https://doi.org/10.3726/978-3-0353-0829-7

Väisänen, A. *Vertaileva tutkimus naisten jalkapallon kehityksestä ja nykytilasta Suomessa ja Ruotsissa*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2019.

Internet-lähteet

Euroopan jalkapalloliitto UEFA: www.uefa.com.

Kansainvälinen jalkapalloliitto FIFA: www.fifa.com.

Kansainvälinen jääkiekkoliitto IIHF. www.iihf.com

Jääkiekon ranking-tilasto 2003–2010: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_IIHF_World_Rankings#2003%E2%80%9310Z. Luettu 8.4.2020.

Suomen Jääkiekkoliiton historia-sivusto: https://www.finhockey.fi/index.php/info/historia Luettu 9.10.2019.

Väestö ikärakenteen mukaan 1865–2019. https://findikaattori.fi/fi/table/81. Luettu 7.4.2020.

and references.

[1] Ks. tarkemmin Backman, J. *Ishockeyns amerikanisering: En studie av svensk of finsk elitishockey*. Studies in Sport Science no. 27 (Malmö: Malmö University, 2019).
[2] Lautela, Y. & Wallen, G. (toim.) *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa (*Helsinki: Teos, 2007); Jokisipilä, M. Kokkonen, J. Rantala, K. & Viita, O. *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia* (Jyväskylä: Docendo, 2018).
[3] Jääkiekon osalta esim. Valkonen, E. *Kuka kontrolloi peliä? Kansainvälisen jääkiekkotoiminnan kehitys olympiaaatteesta suurvaltapolitiikan ja kaupallisuuden kautta ammattiviihteeksi* (Lisensiaattitutkielma, Turun yliopisto, 1997); Backman *Ishockeyns amerikanisering*; Isotalo, K. ”Luonnon armoilta hallin suojiin: Jääkiekon ensi askeleet kansallislajiksi.” Teoksessa *Urheilun toinen puoli. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2015,* toimittaneet H. Roiko-Jokela & E. Sironen (Porvoo: Bookwell Oy, 2015), 59–74. Jalkapallosta esim. Szerovay, M. *Global and local interactions in football; Compering the development paths of Finland and Hungary*. Studies in sport, physical and health 265 (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2018); Itkonen, H. & Nevala, A. ”Suomalaisen jalkapalloilun kauden ja urheilukulttuurin muutos”. *Liikunta & Tiede* 43, no 6 (2006), 69–75; Itkonen, H. & Nevala, A. “A popular game in Father Christmas Land? Football in Finland”. *Soccer & Society* 13, no 4 (2012), 570–583.
[4] Jääkiekossa esim. Conlin, P. “Canadian Nationalism on Ice. Federal Government Involvement in International Hockey during the 1960s”. *Canadian Journal of History of Sports* 25, no 2 (1994): 50–68; Fahlén, J. *Structures beond the frameworks of the rink*. Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, no. 80 (Umeå: Umeå universitet, 2006); Stark, J. *Svensk Ishockey 75 år: ett jubileumsverk i samband med Svenska Ishockeyförbundets 75-års jubileum, Del I, Historien om svensk ishockey (*Vällingby: Strömberg/Brunnhage, 1997); Stark, T. *Folkhemmet på is. Ishockey, mordenisering och nationella identitet i Sverige 1920–1972* (Växjö: Linnéuniversitetet, 2010).
[5] Jalkapalloilun historian perusteoksia ovat esimerkiksi Lanfranchi, P. Eisenberg, C. Mason, T. & Wahl, A. *100 Years of Football. The FIFA Centennial Book* (London: Weidenfeld & Nicholson, 2004); Goldblatt, D. *The Ball is Round. A Global History of Football* (London: Penguin Books, 2006).
[6] Suomalaisen jalkapalloilun historiasta esimerkiksi Lautela & Wallen (toim.), *Rakas jalkapallo*; Itkonen & Nevala, *Suomalaisen jalkapalloilun kauden*; Itkonen & Nevala *A popular game in Father Christmas Land?*
[7] Kansainvälisen Jääkiekkoliiton alkuperäinen nimi oli Ligue International de Hockey sur Glace (LIGH). Englanninkielinen International Ice Hockey Federation (IIHF) otettiin käyttöön ranskankielisen nimen rinnalla vuonna 1946.
[8] Valkonen 1997, *Kuka kontrolloi peliä*, 48–50, 53.
[9] Viita, O. ”Suomi-kiekon alkuvaiheet vuoteen 1944”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita (Jyväskylä: Docendo, 2018), 23–25
[10] Suomen Palloliiton toimintakertomus 1939.
[11] Kanerva, J. Arponen, A. Heinonen, M. Tamminen, J. & Tikander, V. *Jalkapallon pikkujättiläinen* (Helsinki: WSOY 2003), 257, 442
[12] Lautela & Wallen 2007 (toim.) *Rakas jalkapallo*, tilastot.
[13] *Suomen Jääkiekkoliitto 1929–1954*, 35–36
[14] Esim. Sund, B. *Fotbollens maktfält: svensk fotbollshistoria i ett internationellt perspektiv* (Solna, 1997); Jönsson, Å. *Hur världens största sport växte fram?* (Historiska media, 2006).
[15] Laitinen, E. *Pesäpallo. Kansallispeli 60 vuotta* (Helsinki: Suomen pesäpalloliitto, 1983).
[16] Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1931.
[17] Ks. Kokkonen, J. *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykyisyys ja muutossuunnat* (Keuruu: Otava, 2015).
[18] Vasara, E. *Valtion liikuntahallinnon historia*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 157 (Helsinki: LTS, 2004); Kokkonen, J. *Valtio liikuntarakentamisen linjaajana*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 165 (Tampere: LTS, 2010); Kokkonen, *Suomalainen liikuntakulttuuri.*
[19] Kanerva, J. ”Toreilta tekonurmille”. Teoksessa *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa,* toimittaneet Y. Lautela & G. Wallen *(*Helsinki; Teos, 2007), 297–303.

[20] Kokkonen, Jouko. ”Tie talviseksi kuningaspeliksi, vuodet 1945–1964”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita (Jyväskylä: Docendo, 2018), 207–208

[21] Lämsä, J. Nevala, A. Aarresola, O. & Itkonen, H. ”Ammattilaisuus amatörismin kriisiyttäjänä suomalaisessa joukkueurheilussa 1975–2018”. Teoksessa *Urheilun kriisejä. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2019–2020*, toimittaneet H. Roiko-Jokela & A. Holmila (Jyväskylä: Yliopistopaino, 2020), 57–85.

[22] Nygrén, H. *Jääkenttäsäätiö 1954–1979*. Helsinki: Mainosrengas Oy, 1980, 7; Valkonen, *Kuka kontrolloi peliä*, 33

[23] Kokkonen, *Valtio liikuntarakentamisen linjaajana.*

[24] Isotalo, K., Itkonen, H. & Nevala, A. ”Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä – suomalaisen jääkiekkoilun avaintoimijat ja kontaktit”. Teoksessa *Urheilun kriisejä* toimittaneet H. Roiko-Jokela & A. Holmila (Jyväskylä: Yliopistopaino, 2020), 111–134.

[25] Suomen jääkiekkoliiton toiminta- ja kilpailukertomus 1956–66; Sua; Isotalo, K. 2016. ”Jääkiekon siirtyminen ulkokentiltä sisälajiksi vuodesta 1965 alkaen”, *Liikunta & Tiede* 53, no 6 (2016), 70–78.

[26] Isotalo, *Jääkiekon siirtyminen ulkokentiltä sisälajiksi*, 73–76.

[27] Kanerva, *Toreilta tekonurmille*; ks. myös esimerkiksi Suomen Palloliiton toimintakertomus 1965.

[28] Isotalo, Itkonen, & Nevala, *Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä.*

[29] Analysoimme arvion pohjaksi SPL:n liittohallituksen jäsenten taustan vuosilta 1960–1975 (Suomen Palloliiton toimintakertomukset 1960–1975).

[30] Isotalo, Itkonen & Nevala, *Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä.*

[31] SVUL:n toimintakertomukset 1937–1992, Sua

[32] Itkonen & Nevala, *Suomalaisen jalkapalloilun kaudet*

[33] Lämsä, Nevala, Aarresola, Itkonen, *Ammattilaisuus amatörismin kriisiyttäjänä*, 60–61.

[34] Lämsä, Nevala, Aarresola & Itkonen, *Ammattilaisuus amatörismin kriisiyttäjänä*, 64; Kanerva, J. & Wallen, G. ”Rahaakin tarvitaan”. Teoksessa *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa*, toimittaneet Y. Lautela, Y. & G. Wallen (Helsinki: Teos, 2007), 280.

[35] Mesikämmen, J. *Luonnonjäältä areenoille, intohimosta leipäpuuksi – Ammattilaisuus suomalaisessa jääkiekkokulttuurissa ja kiekkovaen kertomuksissa.* Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto. 2002, 35–37.

[36] Mennander, A. & Mennander, P. *Liigatähdet. Jääkiekon SM-liiga 30 vuotta 1975–2005* (Helsinki: Ajatuskirjat, 2004), 125

[37] Lämsä, Nevala, Aaresola, Itkonen, *Ammattilaisuus amatörismin kriisiyttäjänä,* 65.

[38] Kanerva & Wallen, *Toreilta tekonurmille*, 281; Ks. liite 1.

[39] Suomen Palloliiton toimintakertomus 1973; Ks. myös Itkonen & Nevala *Suomalaisen jalkapalloilun kaudet*, 72.

[40] Ks. Lämsä, Nevala, Aaresola, Itkonen, *Ammattilaisuus amatörismin kriisiyttäjänä* ,60.

[41] Mennander & Mennander *Liigatähdet*, 19–24.

[42] Jääkiekkokirjat 1970–1975; Suomen Palloliiton toimintakertomus 1975.

[43] Itkonen & Nevala *Suomalaisen jalkapalloilun kaudet*, 72; Kanerva & Wallen, *Toreilta tekonurmille*, 281.

[44] Mennander & Mennander, *Liigatähdet*, 276.

[45] Suomen Palloliiton toimintakertomus 1973.

[46] Jokisipilä, M. *Punakone ja vaahteranlehti*. Helsinki: Otava, 2015.

[47] Putki katkesi vuoden 2016 World Cupissa, jossa Suomen sijoitus oli kahdeksas eli turnauksen viimeinen.

[48] Isotalo, K. ”Jääkiekkosäätiö on liiton oma eläkesäätiö tai pankki.” Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita (Jyväskylä: Docendo, 2018), 78; Jokisipilä, M. ”Heittopussista punakoneen kaatajaksi, amatöörikerhosta ammattilaisorganisaatioksi, vuodet 1965–1988”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita (Jyväskylä: Docendo, 2018),126.

[49] Koponen, J. & Saaritsa, S. ”Tie Suomeen: toinen kertomus”. Teoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*, toimittaneet J. Koponen & S. Saaritsa (Tallina: Gaudeamus, 2019), 347–383; Väestön elinkeino 1979.

[50] Haapala, P. & Peltola, J. ”Elinkeinorakenne 1750–2000”. Teoksessa *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, toimittanut P. Haapala (Tampere: Vastapaino 2018), 170–209; Ks. myös Väestön elinkeino 1979.
[51] Ks. esimerkiksi Väestö ikärakenteen mukaan 1865–2019. https://findikaattori.fi/fi/table/81.
[52] Kokkonen *Suomalainen liikuntakulttuuri*, 129–130, 143–145.
[53] Liikunnanopetuksen sisällöistä tarkemmin Lahti, J. *Jumpan jalanjäljiltä akateemiseen maisteritutkintoon. Jyväskylän yliopiston liikunnanopettajakoulutus vuosina 1963–2013*. Studies in Sport, Physical Education and Health 251 (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2016).
[54] Heinonen, V. *Muutoksia suomalaisten vapaa-ajan vietossa – kotisohvalla, yhteisöissä ja matkailuelämyksissä.* Kulutustutkimus Nyt 1. 2008. Verkossa: < http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2008/11/kts2008heinonen.pdf>. Palkansaajien reaaliansio nousi 1940-luvun lopusta 1970-luvun loppuun noin kaksi ja puoli kertaiseksi.
[55] Todellisuudessa ensimmäisen arvokisamitalin, EM-hopean, Suomi oli saavuttanut jo Colorado Springissä vuonna 1962. Mitalia ei kuitenkaan arvostettu kovinkaan korkealle ja siksi Calgaryn hopeaa pidetään ensimmäisenä ”varsinaisena” arvokisamitali; Lajien välisestä kuilusta ks. esim. Kanerva & Wallen, *Rahaakin tarvitaan*; Rantala, K. Jääkiekon nousu ja uho, vuodet 1989–2018”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita (Jyväskylä: Docendo, 2018), 243–333.
[56] Mennander, A. ”Kummola”. Teoksessa *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*, toimittaneet M. Jokisipilä, J. Kokkonen, K. Rantala, & O. Viita (Jyväskylä: Docendo, 2018), 323–325; Isotalo, Itkonen, Nevala, *Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä.*
[57] Ks. Jokisipilä, Kokkonen, Rantala, Viita**,** *Koko kansan leijonat.*
[58] www.fifa.com; www.uefa.com; Väisänen, A. *Vertaileva tutkimus naisten jalkapallon kehityksestä ja nykytilasta Suomessa ja Ruotsissa* (Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2019), 43.
[59] Tällöin Venäjä lasketaan entiseksi Neuvostoliitoksi. Sen lisäksi kartalta poistui Saksan Demokraattinen Tasavalta eli DDR.
[60] Rantala, *Jääkiekon nousu ja uho*, 260. Maajoukkueiden määrästä ja menestyksestä katso tarkemmin IIHF:n sivut: https://www.iihf.com/en/tournaments ja https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_IIHF_World_Rankings#2003%E2%80%9310Z.
[61] https://www.iihf.com/en/tournaments.
[62] Isotalo, Itkonen, Nevala, *Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä*, 111.
[63] Ks. esimerkiksi EM-lopputurnauksen 2016 karsintojen tiedot: www.uefa.com: https://en.wikipedia.org/wiki/UEFA_Euro_2016_qualifying.
[64] Ks. Jalkapallon MM-lopputurnausten karsintatiedot. < www. fifa.com; https://en.wikipedia.org/wiki/1994_FIFA_World_Cup_qualification https://en.wikipedia.org/wiki/2018_FIFA_World_Cup_qualification.
[65] Ks. liite 1; Naakka, A. *Foreign players in the Finnisf football league 1970–2010*. Master’s thesis, (University of Jyväskylä, 2013); Liikkuvuuden lisääntymisestä esim. Vonnard, P. Quin, G. & Bancel, N. *Building Europe with the Ball. Turning Points in the Europeanization of Football 1905–1995* (Germany: Peter Lang, 2016); Lanfranchi, P. & Taylor, M. *Moving with the ball. The migration of professional footballers* (Berg: Oxford, New York, 2001).
[66] Backman, *Ishockeyns amerikanisering*, 235–236; Urheilulehti 3.9.2015.
[67] Rantala, *Jääkiekon nousu ja uho*, 270.
[68] Nevala, A, Itkonen, H. & Acheampong. E. *From an individual case to “foreign legion”. African football players in Finland from the 1970s to the 2010s*. Paper presented in the 28th Conference of Nordic Sociological Association, Helsinki 11.8.2015.
[69] Rantala, *Jääkiekon nousu ja uho*, 266–267; Backman *Ishockeyns amerikanisering*, 266–276.
[70] Kanerva & Wallen *Rahaakin tarvitaan*.
[71] Wallen, G. ”Mutkikas tie mestaruuksiin” Teoksessa *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa,* toimittaneet Y. Lautela Y. & G. Wallen (Helsinki: Teos, 2007), 55–66. (lainaus s. 66).

[72] Russell, D. ”Englantilaisen yhteiskunnan “jalkapalloistuminen”. Teoksessa *Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä*, toimittaneet H. Itkonen & A. Nevala (Helsinki: Gaudeamus, 2007), 27–34; Sandvoss, C. *A Game of Two Halves: Football, Television and Globalization* (London: Routledge, 2003). Ks. myös Vares, V. *Pallon herruus. Kuningas lajin valta ja lumo* (Helsinki: Otava, 2018).
[73] Isotalo, Itkonen, Nevala *Kenraali, poliitikkoja ja liikemiehiä*.
[74] Kokkonen, *Tie talviseksi kuningaspeliksi;* Rantala, *Jääkiekon nousu ja uho*; Isotalo, *Luonnon armoilta hallin suojiin*
[75] Kanerva *Toreilta tekonurmille*; Suomen Palloliiton vuosikertomus 2014 ja 2016; Keskisuomalainen 25.2.2013; Savon Sanomat 6.5.2016.
[76] Rantala *Jääkiekon nousu ja uho*, 263–282,
[77] Kanerva, *Toreilta tekonurmille*.
[78] Ks. Schön, L. *Maailman taloushistoria. Teollinen aika* (Tampere: Vastapaino, 2013), 445–490.
[79] Ks. esim. Tuomala, M. *Valtio, markkinat ja eriarvoisuus* (Tampere: Vastapaino, 2019).
[80] Hannikainen, M. ”Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900–2000”. Teoksessa *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, toimittanut P. Haapala, Tampere: Vastapaino 2018, 244–267 (lainaus 263).
[81] Rantala, *Jääkiekon nousu ja uho*, 248.
[82] Rantala *Jääkiekon nousu ja uho*, 246–248, 263–265.
[83] Hautamäki, T. *Menestyksen ja romahduksen tie. Suomalainen urheilujohtaminen 1960-luvulta 2010-luvun lopulle*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies n:o 206. University of Eastern Finland 2019, 100–106 (lainaus s. 100); Ks. myös Kokkonen *Suomalainen liikuntakulttuuri*.
[84] Kanerva & Wallen *Rahaakin tarvitaan*, 283–285.
[85] Melin, H. ”Suomen keskiluokka on kasvanut”, *Talous & Yhteiskunta* 48, no 1 (2020): 52–57.

Liite 1. Jalkapallon ja jääkiekon keskeisiä kuvaajia.

		Jalkapalloilu	Jääkiekkoilu
rantautuminen Suomeen		1880-1890-luku-jen vaihde	1920-luku
kansainvälisen lajiliiton perustaminen		1904	1908
Suomen lajiliiton perustaminen		1907	1929
sarjamuotoinen pääsarja Suomessa		1930	1934
miesten pääsarjasta liiga Suomessa		1990	1975
naisten sarjatoiminnan alkaminen Suomessa		1971	1982
pelaajamäärän kasvu indeksinä (1950=100)	1950	100 (16 843)	100 (5 877)
	1960	141	463
	1970	196	823
	1990	418	1 477
	2000	567	1 003
	2015	778 (131 000)	1 395 (82 000)
ulkomaalaisia pelaajia pääsarjassa	yksittäisiä	1970-luku	1960-luku (1940- ja 50-luvulla 1 hlö)
	alle 30	1980-luku	1970-luku (21 hlö)
	30 tai enemmän	1990-luku	1980-luku
suomalaisia pelaajia ulkomailla	yksittäisiä	1950-luku	1950-luku
	alle 30	1990-luku	1970-luku
	30 tai enemmän	2000-luvun alku	1970-luku
ottelukohtainen katsojakeskiarvo pääsarjassa	alle 2 000	1940-luku	1950-luku
	2 000 – 4 000	1960-luku	1960-luku
	yli 4 000		1970-luku
ammattilais-tuminen pääsarjatasolla	puoliammattilaisuus	1990-luku	1960- ja 70-lukujen taite, pääosin 1970-luvulla
	täysammattilaisuus	(2010-luku)	1990-luku
miesten arvoturnauksissa	ensimmäinen osallis-tuminen	(1912) 2021	1939
	ensimmäinen pistesija	(1912)	1954 (6.sija)
	ensimmäinen mitali		1988 (EM-hopea 1962)
	ensimmäinen mes-taruus		1995
	mitaleja yhteensä		MM-kisat: 14, olympialaiset: 6, EM-kisat: 5